

פרק 1 : מבוא	1
פרק 2 : התפתחות יחסי דת ומדינה בישראל	3
פרק 3 : דיון בנושא סגירת עסקים בשבת וסגירת שכונות בשבת	7
פרק 4 : תיאוריות של צדק	10
א. הצדק החברתי של ג'ון רולס	10
ב. הצדק הכלכלי של פרידריך האייק	13
פרק 5 : שמירת השבת בראי הצדק החברתי של רולס	16
פרק 6 : שמירת השבת בראי הצדק הכלכלי של האייק	20
פרק 7 : סיכום ומסקנות	24
ביבליוגרפיה	26

פרק 1: מבוא

"זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכְתְּךָ: וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עִבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהֶמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ" (ספר שמות, כ', ח').

דפוס היחסים בין דת למדינה שונה ממדינה למדינה. בישראל דפוס זה משקף את הרצון להשתמש בדת לשם חיזוק הזהות הלאומית. ישראל מוגדרת כמדינה יהודית ודמוקרטית, והדת היהודית (בנוסחה האורתודוקסית) ממוסדת במדינה באופנים שונים ויש לה משמעות ייחודית. סוגיית הקשר בין הדת היהודית ומדינת ישראל הנה סוגיה היוצרת פילוגים רבים בדעת הקהל הישראלית. החברה הישראלית הינה חברה מגוונת מבחינת השקפות, אמונות ואורחות חיים¹, לפיכך, סוגיית יחסי הדת והמדינה יוצרת חילוקי דעות רבים ומשפיעה על כלל החיים הציבוריים בישראל בתחומים שונים כמו: שמירת השבת, סגירת עסקים בסופי השבוע, כשרותן של מסעדות, גיוסם של בחורי ישיבה וכו'.

"זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" הינו משפט המשקף את שני הערכים במשפט הישראלי: הערכים הסוציאליים התומכים במתן זכויות העובדים ליום מנוחה שבועי, והערכים הדתיים המשקפים את אופייה היהודי של מדינת ישראל. הסטטוס-קוו בעניין שמירת השבת נחשב לאחד הסוגיות הטעונות והמורכבות ביותר במדינה. סוגיה זו נבחנת בכמה היבטים שונים אשר משפיעים על עוצמת הוויכוח ואופיו בעיקר במדינה דמוקרטית כמו ישראל.² מכאן כי יש לבחון את מהלך שמירת השבת במדינה ולבדוק באם זהו מהלך צודק או לא. במסגרת עבודה זו, אדון בקשר בין זהות לאומית ליחסי דת ומדינה בישראל- הן בפרספקטיבה השוואתית והן ברמה המקומית. כמו כן, אבחן את סוגיית הקשר בין הדת היהודית ומדינת ישראל תוך התמקדות בסוגיית השבת, ואדון בטענות התומכות והמתנגדות לעניין שמירת השבת ואיסור פתיחת העסקים וסגירת הרחובות ביום זה, זאת בראי תיאוריות צדק מרכזיות.

שאלת המחקר היא: האם הסטטוס קוו שנהוג בישראל ביחס לאופי השבת עומד בכללי הצדק והמוסר?

בפרק השני אסקור את משמעות הביטוי של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית ויהודית. אציג את ההתפתחות הכרונולוגית של יחסי דת ומדינה בישראל לאורך השנים ואפרט סוגיות טעונות המתקיימות במדינה המניעות את הפילוג בין המחנות. פרק זה יתייחס בעיקר לאופי הוויכוח בין סוגיות הדת ותפקיד המדינה כפי שהצטיירו כבר מקום המדינה. לאחר מכן, אציג את מצוות שמירת השבת וחשיבותה בזהות היהודית, והקונפליקט בין הצורך הדתי לבין שמירה על הדמוקרטיה.

בפרק השלישי אתמקד בדיון על סגירת בתי העסק והרחובות ביום שבת אשר מהווים את מוקד הסערה והמחאה בקרב אזרחים רבים. אציג טיעונים בעד ונגד מהלכים אלו תוך התייחסות לדוגמאות וכתבות שונות. מן הניתוח בעניין ניכר כי זוהי סוגיה בעייתית הנידונה בדבר טובתם של קבוצות מסוימות באוכלוסייה והאפשרות שלהם לנהל את אורח החיים המתאים להם. יחד עם זאת, קיום אורח חיים ייחודי זה לקבוצת מיעוט תוך הגבלת התנועה והפעולה עבור קבוצת הרוב היא מהלך שיצר ועלול ליצור גם בעתיד יחסים מתוחים בין הקבוצות.

¹ שטופלר, 2019, עמ' 2-3.

² פרידמן, 2019, עמ' 33-34.

פרק 2: התפתחות יחסי דת ומדינה בישראל

הכרזת העצמאות מבטאת את אופייה של מדינת ישראל הן כמדינה יהודית והן כמדינה דמוקרטית, שערכיה העיקריים מבוססים על שני אדנים: האחד, שלטון העם באמצעות נציגיו הנבחרים. האחר, שלטונם של ערכים ועקרונות ובהם הפרדת רשויות, שלטון החוק, עצמאות השפיטה ושמירה על זכויות האדם ללא הבדל דת, גזע או מין וכן תבטיח חופש דת, מצפון, שפה, חינוך ותרבות.³

בין ערכיה של ישראל כמדינה יהודית לבין ערכיה כמדינה דמוקרטית עשויים להתקיים מתח המלווה את התפתחותו של המשפט החוקתי במדינה מאז היווסדה ועד היום. יש הטוענים כי הגדרה זו מבטאת מיסוד הדת היהודית במדינה, בעוד אחרים טוענים כי המונח מבטא רק את צבינה של ישראל כביתו של העם היהודי.⁴ ברעיון של הפרדת הדת מן המדינה ניתן להבחין בשלושה מרכיבים אשר המשותף להם הינם שורשים היסטוריים. היסוד הראשון הינו הזכות לחופש הדת הכוללת מתן הגנה לדת ולמאמיניה מהגבלות ומרדיפות על ידי השלטון. היסוד השני דן בזכות לחופש מדת שביסודה הגנה מפני התערבות ורדיפה של בעלי דת הרוב למיעוטים דתיים או לאוכלוסיה שאינה מאמינה. היסוד השלישי עוסק בהימנעות המדינה משימוש בכוח הקיים בעמדה הרשמית בתמיכה כספית או סמלית, זהו היבט מיסוד הדת.⁵ מיסוד הדת כאמצעי ליצירה ושימור של זהות לאומית הינו משמעותי עבור החברה בכלל, והחברה הישראלית בפרט. ככל שמיסוד מושרש יותר, וככל שהמדינה מסתמכת בצורה מקיפה יותר על הדת כגורם מאחד, הסיכון לשימור וחיזוק הזהות הלאומית גדל.⁶

החברה הישראלית הינה חברה חילונית במהותה, בעלת מערכות משפט וחקיקה חילוניות. יחד עם זאת, הדת תופסת מקום מרכזי בחברה הישראלית. כאשר העם היהודי חי בגולה, הדת שימשה אמצעי לשמירה על החברה היהודית והטענה המרכזית כלפי הציונות הייתה, כי היא מורדת במסורת היהודית. כאשר בוחנים את החברה היהודית הציונית, ניתן לראות כי היא עושה שימוש נרחב בסמלים דתיים כגון החנוכיה, המנורה וכדומה. היהודים החילוניים משתמשים בסמלים המסורתיים לצרכיהם ומכניסים אליהם תכנים ומשמעויות חילונית-לאומיות, דבר שהוביל לחיכוך בין הזרמים ולאורך השנים יצר מחלוקות בתוך החברה הישראלית. חיכוך זה מתרחש בשלושה תחומים עיקריים: התחום הראשון הינו עקרונות החיים הקולקטיביים, מדינת ישראל מבוססת על עקרונות מערביים של דמוקרטיה וריבונות עממית. המשמעות היא, כי הסדר החברתי וההחלטות המשפטיות והחוקתיות נקבעות על פי רצון העם. התפיסה הדתית גורסת, כי החוקה לפיה מדינת ישראל צריכה להתבסס על תורת ישראל, על כל עקרונותיה. נושאים אלה עומדים בסתירה כה חזקה, שאין אפשרות ליישב ולהגיע להסכמה לגביהם. התחום השני עוסק במסגרת החיים בצוותא. בהקשר זה, התפיסה החילונית תומכת בהפרדה בין הדת למדינה ואילו הדתיים תומכים בחברה דתית הלכתית. הפשרה בתחום זה הושגה כך שהדתיים ביקשו וקיבלו להסתמך על הוראות דתיות בתחומים חברתיים מסוימים כמו שמירת השבת במרחב הציבורי ותחומי האישות.⁷

³ ברק, 2000, עמ' 9.

⁴ קרייני, 2018, עמ' 38.

⁵ גביון, 1994. עמ' 59.

⁶ שטופלר, 2019, עמ' 10-11.

⁷ אביבה, 1993, עמ' 10-12.